ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2:340.1
DOI https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2026.18

Т. М. Витяганець
orcid.org/0009-0003-7591-9345
студент IV курсу факультету економіки, менеджменту і права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

І. П. Бахновська
orcid.org/0000-0002-9236-9424
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження принципу законності в умовах воєнного стану зумовлена запровадженням воєнного стану в Україні у відповідь на повномасштабну збройну агресію рф. Класичне розуміння законності як неухильного дотримання правових норм зазнає суттєвого впливу фактора військової необхідності, що об'єктивно обмежує можливість дотримання встановлених процедур, зокрема в умовах ведення бойових дій або тимчасової окупації територій. У цьому контексті виникає теоретико-правова проблема визначення характеру таких змін: чи свідчать вони про звуження змісту принципу законності, чи, навпаки, відображають його еволюцію як складової правової держави в умовах воєнного стану.

Дедалі частіше виникають ситуації, коли принцип законності зазнає певних обмежень або реалізується не в повному обсязі. Наприклад, у сфері трудових відносин запровадження воєнного стану зумовило появу специфічного регулювання, що суттєво зміщує акценти з традиційних соціальних гарантій у бік оборонних потреб. Фундаментом таких змін став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» Згідно з частиною 2 статті 3 цього Закону, роботодавці отримали право змінювати істотні умови праці без дотримання встановленого статтею 32 КЗпП України двомісячного строку попередження; натомість достатньо поінформувати працівника безпосередньо перед запровадженням змін. Разом із тим, частина 1 статті 3 цього Закону санкціонує переведення персоналу на роботу, не передбачену трудовим договором, без отримання згоди (за винятком зон активних боїв), якщо це необхідно для ліквідації наслідків агресії [11]. Така трансформація принципу законності свідчить про пріоритет воєнної доцільності над стабільністю процедурних гарантій заради підтримки життєдіяльності держави.

Наведений приклад підтверджує, що принцип законності в умовах воєнного стану не зникає, але реалізується в зміненому, більш гнучкому форматі. Разом з тим, навіть за таких умов законність не повинна втрачати свого змісту та значення як базового принципу правової держави. Будь-які відступи від загальних правил мають бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими, а їх застосування – підконтрольним і правомірним. Основна проблема дослідження полягає у визначенні меж допустимого розширення владних повноважень, за яких необхідність швидкого прийняття рішень задля безпеки держави не призведе до втрати контролю над законністю та безпідставного обмеження прав людини. Тому, дослідження зазначеної проблематики є необхідним для формування збалансованого підходу до поєднання вимог безпеки та забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує безліч підходів до дефініції законності, саме тому В. Копєйчиков пов'язує цей принцип із відповідністю діяльності держави нормам права та природним обов'язкам людини, а П. Рабінович визначає його як режим суворого дотримання суб'єктами права всієї системи нормативно-правових актів [6, с. 133]. Разом ці погляди демонструють універсальність законності як основи правової держави, що потребує переосмислення в умовах сучасної безпекової кризи.

© Т. М. Витяганець, І. П. Бахновська,2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Питання підстав, порядку, пропорційності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану, що є похідними від принципу законності, стали об'єктом уваги широкого кола сучасних науковців. Зокрема, теоретико-прикладні аспекти цієї проблематики ґрунтовно досліджували такі вчені, як О. В. Білоскурська, Н. Є. Блажівська, Г. С. Буга, Д. О. Вовк, Е. Дорошенко, Л. І. Заморська, Є. В. Зав'ялов, В. В. Корольова, М. В. Костицький, В. Г. Куксов, Т. П. Кірієнко, О. Г. Кушніренко, А. Є. Кубко, М. І. Маєтний, А. М. Мерник, Л. М. Сердюк, А. Й. Француз, О. Шершель та інші [4, с. 83]. Праці зазначених авторів формують надійне підґрунтя для розуміння трансформації правового регулювання в екстремальних умовах, проте динамічність воєнних викликів вимагає подальшої деталізації окремих елементів законності, що і зумовлює вибір теми даної статті.

Метою статті є наукове дослідження трансформаційних процесів принципу законності під впливом правового режиму воєнного стану, характеристика викликів, зумовлених військовою необхідністю, та обґрунтування ролі принципу законності як фундаменту правопорядку в особливий період функціонування держави.

Завданнями цієї роботи є дослідження зміни принципу законності під час війни та як він працює у надзвичайних умовах. Аналіз нових правил та змін у трудовому законодавстві, пошук способів боротьби з корупцією в гуманітарній сфері, а також визначення того, як держава може зберегти довіру громадян, дотримуючись балансу між безпекою країни та захистом прав кожної людини.

Виклад основного матеріалу. Моніторинг сучасного стану правової системи України дає підстави стверджувати, що принцип законності в умовах воєнного стану не втрачає своєї імперативності, проте зазнає непередбачуваних викликів та специфічної трансформації. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» [12].

Стаття 64 Конституції України встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку дії таких обмежень. Водночас, нормативним змістом законності в цей період є неухильне дотримання переліку прав, що не підлягають обмеженню за жодних обставин, зокрема передбачених статтями 27 (право на життя), 28 (право на повагу до гідності), 55 (право на судовий захист) та 62 (презумпція невинуватості) Конституції України [3].

У науковій дискусії цей принцип розглядається як багатогранна категорія, що охоплює не лише практичну площину виконання норм, а й фундаментальні теоретичні аспекти. Зокрема, О. Марушій наголошує на важливості дослідження законності через призму її гарантій, взаємозв'язку із категоріями моралі та справедливості, а також доцільності процедур, що забезпечують об'єктивізацію права у нормотворчій діяльності [7, с. 42]. Такий підхід дозволяє стверджувати, що в умовах воєнного стану законність має залишатися ціннісним орієнтиром, який запобігає перетворенню правового регулювання на інструмент виключно силового впливу.

Ефективність правового регулювання суспільних відносин та рівень правопорядку безпосередньо залежать від якісних характеристик правових норм та практики їх застосування. Як зазначає М. А. Самбор, формування цілісної системи суспільної довіри та правової культури щодо принципу законності є похідним від того, наскільки послідовно втілюються правові приписи у реальне життя [7, с. 42]. Отже, організація правового підґрунтя для життєдіяльності суспільства в особливий період вимагає суворої узгодженості будь-яких юридично значущих дій із положеннями законодавства, що є ключовим запобіжником правопорушенням.

Важливою ознакою трансформації принципу законності є також положення статті 9 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», згідно з якими Кабінет Міністрів України, органи державної влади та військове командування здійснюють свої повноваження у межах, визначених Конституцією та законами України [12]. Це підтверджує, що воєнний стан не скасовує принцип законності, а лише адаптує його механізми до потреб оборони, зберігаючи при цьому підконтрольність будь-яких владних рішень вимогам чинного законодавства та міжнародно-правовим зобов'язанням України.

Підтримуючи позицію Л. І. Калєніченко, слід розглядати законність як відправну ідею та фундамент функціонування правової системи. Її сутність як принципу діяльності державних інституцій та поведінки посадових осіб полягає у вимозі

добровільного та неухильного виконання обов'язків, а також реалізації суб'єктивних прав у чітко визначених межах [2, с. 90].

У контексті обмеження свавілля державної влади, У. Б. Андрусів виокремлює ключові критерії відповідності принципу законності: встановлення чітких меж дискреційних повноважень компетентних органів, дотримання вимог якості закону, а також обов'язкова наявність правової підстави у національному законодавчому полі [1, с. 23]. Враховуючи вищезазначене, принцип законності виступає регулятором, що забезпечує відповідність усієї практичної юридичної діяльності держави приписам чинного законодавства навіть у період дії надзвичайних правових режимів.

Системний аналіз теоретичних засад законності дозволяє стверджувати, що в умовах воєнного стану цей принцип набуває особливого значення як інструмент стримування можливого владного свавілля. Попри об'єктивну необхідність розширення обсягу владних повноважень органів публічної адміністрації, межі такої компетенції мають бути чітко детерміновані нормами права, що відповідає вимогам статті 19 Конституції України [3]. Саме тому дослідження трансформації принципу законності вимагає переходу до аналізу конкретних практичних викликів, які безпосередньо впливають на стан правопорядку та рівень суспільної довіри до державних інституцій.

Серед найбільш гострих проблем сучасності слід виокремити питання адаптації трудового законодавства до реалій воєнного стану. Поряд із цим, критичної актуальності набуває мінімізація корупційних ризиків, оскільки надання органам влади ширшої свободи дій при прийнятті управлінських рішень та спрощення процедур розподілу ресурсів створюють додаткові загрози для утвердження принципу законності.

Вагомим прикладом трансформації законності у трудовій сфері є запровадження інституту призупинення дії трудового договору, передбаченого статтею 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Дана норма дозволяє роботодавцю тимчасово припинити забезпечення працівника роботою, а працівнику – припинити її виконання у зв'язку зі збройною агресією, що виключає можливість виконання трудових обов'язків. Важливо, що призупинення не тягне за собою припинення трудових відносин, проте звільняє роботодавця від обов'язку виплати заробітної плати [11]. Дане нововведення фактично обмежує конституційне право на своєчасне одержання винагороди за працю, проте воно визнається законним у межах воєнного стану як засіб збереження робочих місць у ситуації, коли бізнес фізично не може функціонувати.

Також, у правозастосовній практиці все частіше постає проблема мінімізації корупційних ризиків, що в умовах воєнного стану виявляється у зловживаннях під час розподілу ресурсів та наданні спеціальних дозволів. Зокрема, трансформація принципу законності гостро відчувається у сфері обігу гуманітарної допомоги, де згідно із Законом України «Про гуманітарну допомогу» будь-яке використання товарів благодійного призначення для отримання прибутку є прямим порушенням закону [9]. Нецільове використання такої допомоги або її продаж створюють ризики, що підпадають під дію статті 201-2 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку під час воєнного стану [5].

Важливо усвідомлювати, що трансформація законності вищезазначених нами прикладів не повинна призводити до повного нівелювання прав особи заради забезпечення воєнної доцільності. Дієвий судовий контроль та право на захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, є головними інструментами, які запобігають безпідставному обмеженню прав громадян навіть у кризові періоди. Саме через реалізацію права на судовий захист підтримується цілісність принципу законності, що дозволяє зберегти необхідний баланс між інтересами національної безпеки та фундаментальними правами людини.

Висновки. Узагальнюючи, можна стверджувати, що принцип законності в умовах воєнного стану не втрачає своєї імперативності, проте зазнає суттєвих трансформацій та викликів під впливом фактора військової необхідності. Цей процес виявляється у гнучкості правового регулювання, спрощенні окремих процедур та наданні органам влади більшої свободи у прийнятті рішень, що, водночас, створює низку гострих викликів.

Отже, принцип законності в період воєнного стану еволюціонує від класичного неухильного дотримання формальних процедур до складного механізму балансування між вимогами національної оборони та збереженням засадничих стандартів демократичної правової держави.

Література

1. Андрусів У. Б. Зміст принципу законності в прецедентній практиці ЄСПЛ. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. Vol. 2. № 5. С. 18-24.

2. Калєніченко Л. І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 17 трав. 2019 р. Харків, 2019. С. 89-91.

3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.

gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 05.04.2026).

4. Корольова В.В., Гапешко Т.С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. 2025. № 1(15). С. 82-89.

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.04.2026).

6. Малімон В. І. Принцип законності як основоположний принцип проведення конституційної модернізації в умовах воєнного стану. *Конституція України: держава і право в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 черв. 2022 р. Київ, 2022. С. 132-137.

7. Назаренко О. А. Принципи права як основа для забезпечення демократичного життя суспільства. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 38-44.

8. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV : станом на 2 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text (дата звернення: 05.04.2026).

9. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 14 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 05.04.2026).

10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/389-19#Text (дата звернення: 05.04.2026).

Анотація

Витяганець Т. М, Бахновська І. П. **Принцип законності в умовах воєнного стану: виклики та трансформації.** – Стаття.

Стаття розглядає теоретичні та практичні аспекти функціонування принципу законності в умовах правового режиму воєнного стану через призму балансу між військовою необхідністю та фундаментальними гарантіями захисту прав людини. У межах теоретичного аналізу стаття досліджує еволюцію класичного розуміння законності, яка в екстремальних умовах збройної агресії трансформується з формального дотримання процедур у гнучкий інструмент забезпечення національної безпеки.

Особлива увага приділяється нормативному змісту обмежень, передбачених статтею 64 Конституції України, та аналізу прав, які не підлягають обмеженню за жодних обставин, що виступає ціннісним орієнтиром для всієї правової системи. Детально аналізуються зміни у трудовому законодавстві, зокрема через можливість призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. Стаття висвітлює правові проблеми, що виникають при обмеженні прав працівників на своєчасну оплату праці та зміні умов праці без попереднього повідомлення. Стаття розкриває ключові виклики сучасної правозастосовної практики, зокрема розкрито питання мінімізації корупційних викликів у сфері обігу стратегічних ресурсів та гуманітарної допомоги.

Розглянуто важливість дотримання балансу при прийнятті рішень органами влади у трудовій та ресурсній сферах зі збереженням засадничих стандартів демократичної правової держави. Обґрунтовано, що дієвий судовий контроль та право на захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, є головними інструментами, які не дозволяють безпідставно обмежувати права громадян. У підсумку стаття доводить, що трансформація принципу законності не повинна призводити до нівелювання засад правового устрою, а навпаки – має зміцнювати механізми судового контролю навіть у найбільш кризові для країни періоди із збереженням стандартів демократичного суспільства.

Ключові слова: принцип законності, воєнний стан, трансформація прав, трудове законодавство, права людини.

Summary

Vitiahanets T. M., Bakhnovska I. P. **The principle of legality in martial law: challenges and transformations.** – Article.

The article examines the theoretical and practical aspects of the functioning of the principle of legality in martial law through the prism of the balance between military necessity and fundamental guarantees of human rights protection. Within the framework of theoretical analysis, the article explores the evolution of the classical understanding of legality, which in extreme conditions of armed aggression is transformed from formal compliance with procedures into a flexible tool for ensuring national security.

Special attention is paid to the normative content of the restrictions provided for in Article 64 of the Constitution of Ukraine and the analysis of rights that are not subject to restriction under any circumstances, which serves as a value guideline for the entire legal system. Changes in labor legislation are analyzed in detail, in particular due to the possibility of suspending the effect of an employment contract in martial law. The article highlights the legal problems that arise when restricting the rights of employees to timely payment and changing working conditions without prior notice. The article reveals the key challenges of modern law enforcement practice, in particular, the issue of minimizing corruption challenges in the sphere of strategic resources and humanitarian aid is revealed.

The importance of maintaining a balance when making decisions by authorities in the labor and resource spheres while maintaining the basic standards of a democratic legal state is considered. It is substantiated that effective judicial control and the right to protection, guaranteed by Article 55 of the Constitution of Ukraine, are the main tools that do not allow unjustified restrictions on the rights of citizens. As a result, the article proves that the transformation of the principle of legality should not lead to the leveling of the principles of the legal system, but on the contrary – should strengthen the mechanisms of judicial control even in the most crisis periods for the country while maintaining the standards of a democratic society.

Key words: the principle of legality, martial law, transformation of rights, labor legislation, human rights.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026